

Kisebbségi identitás vizsgálata arktikus városokban

Várnai Zsuzsa

Enontekiö (Finnország), Dugyinka, Hanti-Manszijszk (Oroszország). Hogy mi a közös bennük? Mindhárom arktikus város. Lakóik olyan többnyelvű, multikulturális közösségek, amelyekben őslakos népek és újonnan betelepülők is megtalálhatók. Az őslakos közösségek mindhárom városban kisebbségben élnek, akadnak köztük többnyelvűek, de nagyrészt csak a többségi nyelvet (az orosz vagy a finnt) beszélik.

A világon kb. 7000 nyelvet beszélnek, ezek jelentős része – különböző számítások szerint a világ nyelveinek fele – ma már veszélyeztetett vagy eltűnőben van. Egy nyelv általában úgy válik veszélyeztetetté, hogy a beszélők önként vagy kényszerűségből a többség által használt nyelvre térnek át. Ezzel gyakran együtt jár az etnikai és a kulturális identitás átalakulása is. Mindezt ma különböző társadalmi folyamatok gyorsíthatják fel, jellemzően a gyors technikai fejlődés és a globalizáció, ami egyre több esetben vezet nyelvhalálhoz, amikor az adott nyelvet már egyetlen ember sem beszéli a Földön. Ezekben a folyamatokban kulcsszerepet játszik a városi lét, ami felgyorsíthatja az őshonos kisebbségi népek nyelvi és kulturális beolvadását.

Négyéves kutatásunk¹ három város: Dugyinka (Oroszország) nyenyec, enyec, nganaszan, dolgán evenki, Hanti-Manszijszk (Oroszország) manysi és Enontekiö (Finnország) számi őshonos közösségeire koncentrált. A projekt kutatói helyszínen végzett terepmunka során tárják fel az őshonos arktikus népek nyelvhasználati szokásait, nyelvi attitűdjét, valamint változó nyelvi és kulturális identitásának alakulását.

Világszerte kiemelkedő figyelem fordul az északi, arktikus területen beszélt nyelvek felé. Ide tartoznak többek között Kanada, Oroszország, Skandinávia és Alaszka népei is. Ezeket a területeket az teszi hasonlóvá, hogy lakói a 20. századig többé-kevésbé meg tudták őrizni nyelvüket és identitásukat. A terület átfogó képének megrajzolásából tulajdonképpen csak a meglehetősen nagy diverzitást felmutató szibériai, különösen a nyugat-szibériai nyelvek hiányoztak. A hagyományos életmód feladása és a városba költözés egészen annak a közelmúltban történt általánossá válásáig a kulturális beolvadás és a nyelvcsere szinonimája volt. Éppen ezért a kutatók elsősorban a nyelvi és kulturális kapcsolatok hatásának kevésbé kitett kisebbségi beszélőkkel történő együttműködésre törekedtek. A legutóbbi időkig az őshonos területeken lévő városokban vagy közigazgatási központokban élő beszélők, az ő nyelvhasználatuk, a városi élet során létrehozott nyelvi változatok nem képezték tudományos érdeklődés tárgyát. Ahogyan azokról a kisebbségi közösséghez – elsősorban a fiatalabb felnőtt és a középkorú nemzedékekhez – tartozókról sem adnak számot a mai arktikus közösségekben végzett kutatások, akik a városba költözés után visszatérnek szülőhelyükre, vagy életük során a város és a vidék között mozognak.

¹ A „Kisebbségi nyelvek az urbanizáció folyamatában: a városi többnyelvűség összehasonlító vizsgálata sarkkörtől őshonos közösségekben” című kutatásunk (2015–2019) az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor és Nyelvtörténeti Osztályán indult a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, NKFI K-112476.

A kutatás során a következő kérdésekre keressük a választ: (1) Milyen mértékben része a kisebbségi nyelv a kisebbségi identitásnak? (2) A kisebbségi kultúra milyen más elemeit tudják megőrizni azok a közösségek, melyek a városba költözés következtében elszakadtak hagyományos életmódjuktól és környezetüktől? (3) Hogyan viszonyulnak a városban élő kisebbségi közösség tagjai a kisebbségi nyelvhez? (4) Mennyire van jelen a kisebbségi nyelv a közösség mindennapi életében, és ez hogyan vethető össze a beszélők nyelvi attitűdjével? (5) Milyen módon használják a városi kisebbségek a rendelkezésükre álló nyelvhasználati színtereket? (6) Milyen szerepet játszanak az alternatív oktatási intézmények és a közösségi média a nyelv megőrzésében? Különösen kiemelt kérdésként kutatjuk, hogy a városban élő kisebbségek átadják-e a kisebbségi nyelvet gyermekeiknek, generációról generációra. Első lépésként megvizsgáljuk a nyelvi tájképet a választott közösségekben. Mi is az a nyelvi tájkép? Egy, a nyelvészetben is új kutatási terület, amely a nyelvhasználat és a kultúra összefüggéseit vizsgálja, a társadalom sokszínűségét, a személyközi viszonyokat, a politikai ideológiákat és a nyelvhasználatot egységben mutatja meg. A nyelvészek ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járkák a világot, digitális fényképezőgép is van náluk, amivel pillanatképeket rögzítenek, hogy összetett és árnyaltabb képet kaphassanak egy közösség nyelvhasználati szokásairól, kultúrájáról.

Egy terület nyelvi tájképét a hivatalos táblák, reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és hivatalos épületek hivatalos táblái és nem hivatalos feliratai határozzák meg. A hagyományos értelemben vett nagyobb nyilvános terek (utcák, terek, közlekedési eszközök, középületek stb.) mellett a tér más dimenzióit is kutatjuk. Érdekes számunkra a belső tér is, akár a névjegyek, étlapok vagy a Facebook-csoportok nyelvhasználata, de ellátogatunk különböző intézményekbe is. Különös figyelmet fordítunk az iskolákra, oktatási intézményekre, s azokra a közösségi színterekre, ahol az őslakos kultúra kiemelt szerepet játszhat (folklórközpontok, művelődési házak, múzeumok, különböző szervezetek, valamint az őslakosok által szervezett kulturális események, ünnepek, alkalmak). Legalább ilyen érdekes lehet a tájképről hiányzó elemek vizsgálata is. Ha nincsenek, miért nincsenek feliratok az utcákon, iskolákban, más intézményekben?

A három vizsgálat alá vett város kisebbségi közösségei nagyon különbözőek, jelentősen eltérnek maguk a városok is, valamint a többségi államok is, melyekben találhatók. Amíg például a finnországi számik nyelvi és kulturális revitalizációs törekvései intenzívebbek, lehetőségeik számottevőbbek, addig az Oroszországban élő kisebbségek jogai korlátozottabbak.

Kutatásunk minden tekintetben összehasonlító jellegű. A vizsgált közösségeket jellemző környezeti feltételeket és lehetséges jövőképük elemeit a többi kisebbségről gyűjtött párhuzamos adatokkal összevetve fogjuk értékelni. A kutatásban feltett kérdéseinkre a rendelkezésre álló háttéranyagok elemzésével, interjúkon, esettanulmányokon, valamint részt vevő megfigyelésen keresztül keressük a válaszokat. Eredményeink a Nyelvtudományi Intézet honlapján lesznek elérhetők a kutatás végén.